

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
DOMNUL PRIIT PIKAMĂE
prezentate la 4 martie 2020¹

Cauza C-402/19

LM
împotriva
Centre public d'action sociale de Seraing

[cerere de decizie preliminară formulată de cour du travail de Liège (Curtea pentru Litigii de Muncă din Liège, Belgia)]

„Trimitere preliminară – Politica privind imigrarea – Returnarea resortisanților țărilor terțe aflați în situație de ședere ilegală – Părinte al unui copil minor care suferă de o boală gravă devenit major în cursul procedurii de apel referitoare la respingerea cererii de acordare a unui permis de ședere – Ordin de părăsire a teritoriului – Directiva 2008/115 – Articolul 13 – Cale de atac jurisdicțională cu efect suspensiv – Articolul 14 – Garanții în așteptarea returnării – Nevoi de bază – Acordarea unui ajutor social în favoarea părintelui – Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene – Articolele 7, 24 și 47 – Relație de dependență între părinte și copilul grav bolnav”

1. Acoperirea nevoilor de bază ale unui resortisant al unei țări terțe aflat în situație de ședere ilegală, grav bolnav, în perioada suspendării îndepărtării ca urmare a exercitării unei căi de atac împotriva deciziei de returnare, trebuie extinsă în beneficiul tatălui acestuia, resortisant al unei țări terțe, a cărui prezență alături de copilul său a fost considerată indispensabilă pentru motive medicale?

2. Acesta este în esență întrebarea adresată Curții, care va fi chemată să interpreteze dispozițiile Directivei 2008/115/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 decembrie 2008 privind standardele și procedurile comune aplicabile în statele membre pentru returnarea resortisanților țărilor terțe aflați în situație de ședere ilegală² referitoare la caracterul efectiv al căii de atac formulate împotriva unei decizii de returnare și la garanțiile în așteptarea îndepărtării, dispoziții coroborate, printre altele, cu articolul 7 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”).

¹ Limba originală: franceza.

² JO 2008, L 348, p. 98.

I. Cadrul juridic

A. *Dreptul Uniunii*

3. Considerentul (12) al Directivei 2008/115 are următorul cuprins:

„Ar trebui abordată situația resortisanților țărilor terțe aflați în situație de ședere ilegală, dar care nu pot face încă obiectul unei îndepărtări. Condițiile de bază de subzistență ale acestora ar trebui definite în conformitate cu legislația națională. [...]”

4. Articolul 3 punctele 3-5 din această directivă prevede:

„În sensul prezentei directive, se aplică următoarele definiții:

[...]

3. «returnare» înseamnă procesul de întoarcere a unui resortisant al unei țări terțe – fie prin respectarea voluntară a unei obligații de returnare, fie prin aplicarea forțată a acesteia – în:

- țara de origine, sau
- o țară de tranzit în conformitate cu acordurile comunitare sau bilaterale de readmisie sau alte acorduri, sau
- o altă țară terță, în care resortisantul în cauză al unei țări terțe decide în mod voluntar să se întoarcă și în care acesta va fi acceptat;

4) «decizie de returnare» înseamnă decizia sau orice alt act de natură administrativă sau judiciară prin care șederea unui resortisant al unei țări terțe este stabilită sau declarată ca fiind ilegală și prin care se impune sau se stabilește obligația de returnare;

5) «îndepărtare» înseamnă executarea obligației de returnare, respectiv transportul fizic în afara statului membru.”

5. Articolul 5 din directiva menționată prevede:

„La punerea în aplicare a prezentei directive, statele membre acordă atenția cuvenită:

- (a) intereselor superioare ale copilului;
- (b) vieții de familie;

[...]”

6. Articolul 9 din aceeași directivă prevede la alineatul (1) că statele membre amână îndepărtarea:

„[...]”

(b) pe durata acordării unui efect suspensiv în conformitate cu articolul 13 alineatul (2).”

7. Articolul 13 din Directiva 2008/115 prevede la alineatele (1) și (2):

„(1) Resortisantului în cauză al unei țări terțe i se acordă posibilitatea unei căi de atac efective împotriva deciziilor referitoare la returnare, astfel cum se menționează la articolul 12 alineatul (1), în fața unei autorități judiciare sau administrative competente sau în fața unui organ competent alcătuit din membri imparțiali și care beneficiază de garanții de independență.

(2) Autoritatea sau organul menționate la alineatul (1) dețin competențe în ceea ce privește revizuirea deciziilor referitoare la returnare, astfel cum se menționează la articolul 12 alineatul (1), inclusiv posibilitatea suspendării temporare a executării acestora, cu excepția cazului în care suspendarea este deja aplicabilă în temeiul legislației naționale.”

8. Articolul 14 alineatul (1) din această directivă prevede:

„Cu excepția cazurilor care intră sub incidența articolelor 16 și 17, statele membre garantează că următoarele principii sunt luate în considerare, în măsura posibilului, în ceea ce privește resortisanții țărilor terțe, pe perioada termenului pentru plecare voluntară acordat în conformitate cu articolul 7 și pe perioadele pentru care îndepărtarea a fost amânată în conformitate cu articolul 9:

- (a) menținerea unității familiale cu membrii familiei prezenți pe teritoriul lor;
- (b) asigurarea îngrijirii medicale de urgență și a tratamentului de bază al bolii;
- (c) acordarea accesului minorilor la sistemul de învățământ de bază în funcție de durata șederii acestora;
- (d) luarea în considerare a nevoilor speciale ale persoanelor vulnerabile.”

B. Dreptul belgian

9. Articolul 57 alineatul 2 din loi organique du 8 juillet 1976 des centres publics d'action sociale (Legea organică din 8 iulie 1976 privind centrele publice de acțiune socială, *Moniteur belge* din 5 august 1976, p. 9876) prevede:

„Prin derogare de la celelalte dispoziții din prezenta lege, misiunea Centrului public de asistență socială se limitează la:

- 1° acordarea asistenței medicale de urgență unui străin care se află în situație de ședere ilegală în Regat;

[...]”

II. Litigiul principal și întrebarea preliminară

10. La 20 august 2012, LM a formulat, în numele său și al lui R, fiica sa minoră la acea dată, cereri de acordare a unui permis de ședere pentru motive medicale, motivate de faptul că aceasta suferă de mai multe boli grave.

11. Această cerere a fost declarată admisibilă la 6 martie 2013 și, prin urmare, LM a beneficiat de ajutorul social acordat de centre public d'action sociale de Seraing (Centrul public de acțiune socială din Seraing, denumit în continuare „CPAS”).

12. Trei decizii de respingere a cererilor de acordare a unui permis de ședere formulate de LM au fost ulterior adoptate, apoi retrase de autoritatea competentă. La 8 februarie 2016, a fost adoptată o a patra decizie de respingere a cererilor respective. În plus, această decizie era însoțită de un ordin de părăsire a teritoriului belgian.

13. LM a introdus, la 25 martie 2016, o cale de atac în anulare și în suspendare împotriva ultimei decizii de respingere și împotriva ordinului de părăsire a teritoriului la conseil du contentieux des étrangers (Consiliul Contenciosului privind Străinii, Belgia).

14. CPAS i-a retras lui LM beneficiul ajutorului social începând cu 26 martie 2016, data expirării termenului pentru plecare voluntară care îi fusese acordat, persoana în cauză fiind eligibilă, ținând seama de caracterul ilegal al șederii pe teritoriul belgian, numai pentru asistența medicală de urgență, care i-a fost acordată începând cu 22 martie 2016.

15. În urma introducerii unei acțiuni privind măsurile provizorii la tribunal du travail de Liège (Tribunalul pentru Litigii de Muncă din Liège, Belgia) împotriva deciziei prin care a fost retras ajutorul social de care beneficia LM, plata acestuia a fost restabilită.

16. Prin două decizii din 16 mai 2017, CPAS i-a retras din nou lui LM beneficiul ajutorului social începând cu 11 aprilie 2017, pentru motivul că fiica sa a devenit majoră la această dată. Începând cu 11 aprilie 2017, fiica reclamantului din litigiul principal primește un ajutor social la nivelul atribuit persoanelor singure din venitul de integrare, majorat cu prestațiile familiale datorate ca urmare a handicapului său.

17. LM a formulat o cale de atac împotriva deciziilor CPAS din 16 mai 2017 la tribunal du travail de Liège (Tribunalul pentru Litigii de Muncă din Liège). Prin hotărârea din 16 aprilie 2018, această instanță a considerat că retragerea ajutorului social era întemeiată începând de la data la care R devenise majoră, întrucât solicitantul nu era el însuși într-o stare de sănătate care să justifice înlăturarea legii belgiene.

18. La 22 mai 2018, LM a declarat apel împotriva acestei hotărâri la instanța de trimitere.

19. Această instanță subliniază că din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (denumită în continuare „Curtea EDO”) reiese că relațiile dintre părinți și copiii adulți pot fi protejate de dreptul la respectarea vieții de familie atunci când este demonstrată existența unor elemente suplimentare de dependență între aceștia. Ea constată că degradarea previzibilă a stării de sănătate a lui R în cazul returnării în țara sa de origine pare să corespundă sub toate aspectele pragului de gravitate impus pentru a se considera că îndepărtarea ar expune-o pe aceasta la tratamente inumane sau degradante. În plus, instanța arată că, având în vedere această stare de sănătate, prezența tatălui său alături de ea rămâne tot atât de indispensabilă precum atunci când aceasta era minoră.

20. În acest context, instanța apreciază că, deși refuzul de a-i acorda un ajutor social lui LM nu poate constitui, ca atare, o atingere adusă acestui drept, este la fel de adevărat că acest refuz este de natură să îl priveze pe LM de mijloacele necesare pentru a-și menține sprijinul și prezența fizică alături de R.

21. În aceste condiții, cour du travail de Liège (Curtea pentru Litigii de Muncă din Liège, Belgia) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarea întrebare preliminară:

„Articolul 57 alineatul 2 primul paragraf punctul 1° din Legea organică belgiană din 8 iulie 1976 privind centrele publice de acțiune socială este contrar articolelor 5 și 13 din Directiva [2008/115] coroborate cu articolul 19 alineatul (2) și cu articolul 47 din [cartă], precum și cu articolul 14 alineatul (1) litera (b) din această directivă și cu articolele 7 și 12 din cartă, astfel cum au fost interpretate prin Hotărârea [din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453)]:

- *primo*, întrucât acesta conduce la privarea unui străin resortisant al unui stat terț aflat în situație de ședere ilegală pe teritoriul unui stat membru de suportarea, în măsura în care este posibil, a nevoilor sale de bază în timpul exercitării acțiunii în anulare și în suspendare introduse, în nume propriu și [în calitatea sa] de reprezentant al copilului său pe atunci încă minor, împotriva unei decizii prin care li s-a impus să părăsească teritoriul unui stat membru,
- în timp ce, *secundo*, pe de o parte, copilul respectiv, astăzi major, suferă de o boală gravă, pe care executarea acestei decizii îl poate expune unui risc serios de deteriorare gravă și ireversibilă a stării sale de sănătate și, pe de altă parte, prezența acestui părinte alături de copilul său major este considerată esențială de corpul medical, din cauza vulnerabilității sale care decurge din starea sa de sănătate (crize drepanocitare recidivante și necesitatea unei intervenții chirurgicale pentru a evita paralizia)?”

III. Procedura în fața Curții

22. Au prezentat observații guvernele belgian și neerlandez, precum și Comisia Europeană.

IV. Analiză

A. Cu privire la admisibilitatea întrebării preliminare

23. În primul rând, guvernul belgian susține că cererea de decizie preliminară este inadmisibilă, în măsura în care privește compatibilitatea unei norme de drept național cu diverse dispoziții ale Directivei 2008/115 și ale cartei, având în vedere că nu există niciun factor de legătură între situația reclamantului și dreptul Uniunii, întrucât aceasta din urmă nu intră nici în domeniul de aplicare al articolului 14 din directiva menționată, nici în cel al articolului 19 din cartă.

24. Deși formularea întrebării adresate de instanța de trimitere solicită, este adevărat, Curții să se pronunțe cu privire la compatibilitatea dintre o dispoziție de drept național și dreptul Uniunii, ceea ce nu intră în competența sa în cadrul procedurii preliminare, reiese dintr-o jurisprudență constantă că, într-o astfel de situație, Curtea are competența să furnizeze instanței de trimitere elementele de interpretare a dreptului Uniunii care îi vor permite să aprecieze compatibilitatea unei norme de drept intern cu dreptul Uniunii³.

³ A se vedea în acest sens Hotărârea din 15 mai 2014, Almos Agrárkülkereskedelmi (C-337/13, EU:C:2014:328, punctul 18).

25. Pe de altă parte, este necesar să se arate că, prin intermediul întrebării formulate, instanța de trimitere urmărește, în principal, să se stabilească dacă situația reclamantului din litigiul principal intră sau nu în domeniul de aplicare al articolului 14 din Directiva 2008/115. Astfel, argumentația guvernului belgian privind inaplicabilitatea acestei dispoziții și, în general, lipsa oricărei legături cu dreptul Uniunii este în mod indisociabil legată de răspunsul care trebuie dat pe fond și, prin urmare, nu poate conduce la inadmisibilitatea cererii de decizie preliminară⁴.

26. În al doilea rând, trebuie arătat că guvernul belgian a precizat, în observațiile sale, că un permis de ședere cu durata de un an, care se poate reînnoi, le-a fost în cele din urmă acordat lui LM și fiicei sale la 17 mai 2019, însă guvernul menționat nu deduce din această situație nicio consecință în ceea ce privește admisibilitatea întrebării preliminare.

27. Potrivit unei jurisprudențe constante, atât din textul, cât și din economia articolului 267 TFUE rezultă că procedura preliminară presupune ca un litigiu să fie efectiv pendent în fața instanțelor naționale, acestea fiind chemate să pronunțe în cadrul său o decizie susceptibilă să ia în considerare hotărârea pronunțată cu titlu preliminar de Curte. Prin urmare, Curtea poate să verifice, chiar și din oficiu, persistența litigiului principal⁵.

28. În speță, trebuie subliniat că cererea de decizie preliminară provine de la o instanță pentru litigii de muncă sesizată cu o cale de atac împotriva deciziilor CPAS prin care reclamantului din litigiul principal i-a fost retras beneficiul ajutorului social începând cu 11 aprilie 2017, data la care fiica sa a devenit majoră. Niciun element din dosarul prezentat Curții nu permite să se considere că regularizarea șederii lui LM și a fiicei sale a intrat în vigoare înainte de 17 mai 2019, data eliberării unui permis de ședere persoanelor în cauză, și că a fost însoțită de o recunoaștere retroactivă a drepturilor sociale ale lui LM începând cu 11 aprilie 2017, materializată prin plata alocațiilor datorate pentru perioada dintre cele două date menționate anterior.

29. Este posibil, prin urmare, să se considere că există, astfel, în continuare un obiect al litigiului principal, în speță recunoașterea calității lui LM de beneficiar al ajutorului social începând cu 11 aprilie 2017, cu privire la care instanța de trimitere este chemată să se pronunțe, și că un răspuns al Curții la întrebarea adresată rămâne util pentru soluționarea acestui litigiu⁶. Prin urmare, este necesară pronunțarea cu privire la cererea de decizie preliminară.

30. În al treilea rând, este cert că instanța de trimitere a formulat, în aceeași decizie, întrebări preliminare în atenția Curții, dar adresate și Cour constitutionnelle (Curtea Constituțională, Belgia) vizând aprecierea compatibilității legislației belgiene în discuție în litigiul principal cu Constituția belgiană, întrebarea adresată instanței naționale având caracter prioritar, potrivit formulării deciziei de trimitere. Reiese, astfel, că recunoașterea caracterului neconstituțional al legislației menționate ar fi de natură să lipsească de orice obiect prezenta cauză. Trebuie să se constate că, în acest stadiu al procedurii, nu a intervenit vreo decizie a Cour constitutionnelle (Curtea Constituțională) din Belgia.

B. Cu privire la întrebarea preliminară

31. O primă lectură a întrebării preliminare adresate Curții arată că instanța de trimitere ridică problema compatibilității unei dispoziții naționale din perspectiva condițiilor în care un resortisant al unei țări terțe poate beneficia de garanțiile care îi sunt recunoscute de dreptul Uniunii în așteptarea returnării, în speță la articolul 14 din Directiva 2008/115, și, mai specific, de acoperirea nevoilor sale de bază în perioada examinării acțiunii introduse, în numele lui și al copilului său pe atunci încă minor, împotriva unei decizii prin care li s-a impus să părăsească teritoriul unui stat membru.

4 Hotărârea din 17 ianuarie 2019, KPMG Baltics (C-639/17, EU:C:2019:31, punctul 11 și jurisprudența citată).

5 Hotărârea din 19 iunie 2018, Gnandi (C-181/16, EU:C:2018:465, punctul 31).

6 A se vedea în acest sens Hotărârea din 10 mai 2017, Chavez-Vilchez și alții (C-133/15, EU:C:2017:354, punctul 51).

32. Stabilirea domeniului de aplicare exact al cererii de decizie preliminară, a cărei formulare este relativ complexă, impune totuși luarea în considerare a tuturor dispozițiilor de drept al Uniunii menționate în aceasta, și anume articolele 5, 13 și 14 din Directiva 2008/115 și articolele 7, 12, 19 și 47 din cartă, precum și Hotărârea Curții din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453), citată de asemenea.

33. În această hotărâre, Curtea a statuat, pe de o parte, că trebuie să se recunoască un efect suspensiv de plin drept căii de atac exercitate de un resortisant al unei țări terțe împotriva unei decizii de returnare a cărei executare l-ar expune pe acesta din urmă unui risc serios de deteriorare gravă și ireversibilă a stării sale de sănătate și, pe de altă parte, că resortisantul menționat trebuie să beneficieze de acoperirea nevoilor sale de bază pe durata amânării îndepărtării ca urmare a exercitării căii de atac respective.

34. Reiese, astfel, că problematica referitoare la garanțiile în așteptarea returnării definite la articolul 14 din Directiva 2008/115 este legată în mod indisolubil de cea aferentă dreptului la o cale de atac efectivă împotriva deciziei de returnare, prevăzut la articolul 13 din această directivă, legătura fiind întemeiată pe dispozițiile articolului 9 alineatul (1) litera (b) din directiva menționată, potrivit căruia statele membre amână îndepărtarea pe durata acordării unui efect suspensiv în conformitate cu articolul 13 alineatul (2) din aceeași directivă.

35. Răspunsul la întrebarea adresată Curții implică, în consecință, să se stabilească în prealabil dacă trebuie să se recunoască un efect suspensiv de plin drept căii de atac introduse de părintele unui copil grav bolnav împotriva unei decizii de returnare, a cărei executare îl poate expune pe acest copil unui risc serios de deteriorare gravă și ireversibilă a stării sale de sănătate, în cazul în care este stabilit că prezența acestuia lângă copilul său este indispensabilă⁷.

1. Cu privire la recunoașterea unui efect suspensiv de plin drept în privința căii de atac introduse împotriva deciziei de returnare de către părintele unui copil grav bolnav

36. Înainte de a examina posibilele temeuri juridice ale recunoașterii unui asemenea efect, trebuie analizate observațiile cu privire la fond ale guvernului belgian referitoare la această problemă.

a) Cu privire la observațiile guvernului belgian

37. În primul rând, din lectura de tip literal a observațiilor guvernului belgian reiese voința acestuia din urmă de a stabili conformitatea deplină a legislației naționale cu dreptul Uniunii.

38. Pe de o parte, se susține că articolul 57 alineatul 2 din Legea organică din 8 iulie 1976, astfel cum a fost interpretat de Cour constitutionnelle (Curtea Constituțională), nu este contrar obiectivelor Directivei 2008/115, Curtea menționată prevăzând luarea în considerare a situației familiale specifice a unui copil, minor sau major, la stabilirea acordării unui ajutor social persoanei în cauză.

⁷ Nu putem împărtăși, în această privință, interpretarea domeniului de aplicare al întrebării preliminare dezvoltată de guvernul neerlandez în observațiile sale, acesta din urmă considerând că problema recunoașterii unui efect suspensiv nu se ridică, întrucât formularea deciziei de trimitere demonstrează că această recunoaștere este stabilită. Referirile exprese la articolul 13 din Directiva 2008/115, cu privire la caracterul efectiv al căii de atac oferite migranților, la articolul 47 din cartă, care constituie o reafirmare a principiului protecției jurisdicționale efective, precum și la Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453), contrazic această interpretare, conținutul hotărârii menționate demonstrând necesitatea examinării prealabile a problemei recunoașterii efectului suspensiv al căii de atac pentru soluționarea celei a beneficiului garanțiilor privind returnarea și acoperirea nevoilor de bază ale resortisantului în cauză.

39. Pe de altă parte, se arată că procedurile interne asigură o cale de atac efectivă în sensul dreptului Uniunii, fapt recunoscut de Cour constitutionnelle (Curtea Constituțională) în hotărârea din 18 iulie 2019, o acțiune în extremă urgență, suspensivă de plin drept, împotriva măsurilor de îndepărtare și de returnare fiind, printre altele, deschisă în fața conseil du contentieux des étrangers (Consiliul Contenciosului privind Străinii).

40. Această argumentație a guvernului belgian impune următoarele observații din partea noastră.

41. Arătăm, mai întâi, că rezultă cu claritate din observațiile guvernului menționat că, în dreptul național, părintele aflat în situație de ședere ilegală al unui copil minor sau major nu poate solicita, în nume propriu, niciun ajutor social, cu excepția asistenței medicale de urgență. Or, Curtea este întrebată de instanța de trimitere tocmai cu privire la conformitatea unei asemenea legislații cu dreptul Uniunii, cu referire la situația unui părinte al unui copil grav bolnav care a introdus o cale de atac, în numele său și al copilului său, împotriva deciziilor de returnare care îi vizează.

42. În ceea ce privește, în continuare, referirile la deciziile Cour constitutionnelle (Curtea Constituțională) din Belgia, rezultă dintr-o jurisprudență constantă că articolul 267 TFUE conferă instanțelor naționale cea mai largă posibilitate de a sesiza Curtea în măsura în care consideră că o cauză pendinte ridică probleme care impun interpretarea sau aprecierea validității dispozițiilor de drept al Uniunii necesare în vederea soluționării litigiului dedus judecății acestora. Curtea a concluzionat că o normă de drept național în temeiul căreia instanțele care nu se pronunță în ultimă instanță sunt obligate să respecte dezlegarea dată de instanța superioară nu poate retrage acestor instanțe posibilitatea de a o sesiza cu întrebări privitoare la interpretarea dreptului Uniunii care face obiectul acestor dezlegări de drept. Curtea a considerat, astfel, că organul jurisdicțional care nu se pronunță în ultimă instanță, precum instanța de trimitere, trebuie să fie liber, în special în cazul în care consideră că aprecierea juridică efectuată de instanța superioară ar putea să îl determine să pronunțe o hotărâre contrară dreptului Uniunii, să sesizeze Curtea cu întrebările care îl preocupă⁸.

43. În sfârșit, conform unei jurisprudențe constante a Curții, nu este de competența noastră, în cadrul procedurii preliminare, să interpretăm dreptul național pentru a stabili în speță stadiul precis al dreptului procedural belgian în domeniul acțiunilor introduse de migranți în așteptarea îndepărtării.

44. Trebuie amintit că procedura de trimitere preliminară prevăzută la articolul 267 TFUE este întemeiată, potrivit unei jurisprudențe constante, pe o separație clară a funcțiilor între instanțele naționale și Curte, aceasta din urmă fiind abilitată să se pronunțe numai în legătură cu interpretarea sau cu validitatea actelor de drept al Uniunii vizate la articolul menționat. În acest context, nu este de competența Curții să se pronunțe cu privire la interpretarea dispozițiilor din dreptul național sau să hotărască dacă interpretarea dată de instanța națională este corectă⁹.

45. Revine doar instanței naționale sesizate cu soluționarea litigiului și care trebuie să își asume răspunderea pentru hotărârea judecătorească ce urmează a fi pronunțată competența să aprecieze, în raport cu particularitățile cauzei, atât necesitatea unei hotărâri preliminare pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și pertinenta întrebărilor pe care le adresează Curții. În consecință, în cazul în care întrebările adresate au ca obiect interpretarea unei norme de drept al Uniunii, ele beneficiază de o prezumție de relevanță, iar Curtea este în principiu obligată să se pronunțe¹⁰.

46. În al doilea rând, din observațiile guvernului belgian poate fi dedusă existența unei argumentații referitoare la domeniul de aplicare *rationae temporis* al articolului 13 din Directiva 2008/115.

8 A se vedea Hotărârea din 22 iunie 2010, Melki și Abdeli (C-188/10 și C-189/10, EU:C:2010:363, punctele 41 și 42, precum și jurisprudența citată).

9 A se vedea Hotărârea din 22 mai 2014, Érsekcsanádi Mezőgazdasági (C-56/13, EU:C:2014:352, punctul 53 și jurisprudența citată).

10 A se vedea Hotărârea din 10 decembrie 2018, Wightman și alții (C-621/18, EU:C:2018:999, punctul 26 și jurisprudența citată).

47. Astfel, guvernul belgian susține¹¹ că din Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453), rezultă că garanția efectivității căii de atac trebuie asigurată la momentul îndepărtării, adică cu ocazia executării deciziei de returnare, și observă că LM nu a făcut în mod specific obiectul niciunei măsuri de executare forțată a deciziei de returnare care îl viza. Această abordare ar conduce la amânarea punerii în aplicare a principiului protecției jurisdicționale efective de la adoptarea deciziei de returnare la momentul în care îndepărtarea este iminentă și, în consecință, la aplicarea garanțiilor în așteptarea îndepărtării prevăzute la articolul 14 din Directiva 2008/115 după introducerea căii de atac împotriva deciziei de returnare.

48. O asemenea argumentație nu poate fi reținută, în măsura în care provine dintr-o interpretare eronată a Hotărârii din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453), și a dispozițiilor instituite prin Directiva 2008/115 pentru a asigura o politică eficientă de îndepărtare și de returnare, cu respectarea deplină a drepturilor fundamentale, precum și a demnității persoanelor în cauză. Trebuie să se constate că guvernul belgian s-a limitat la a evidenția utilizarea termenului „executare” în dispozitivul hotărârii menționate, omițând în acest mod să urmeze raționamentul Curții care a condus la soluția cuprinsă în dispozitiv și precizările furnizate ulterior.

49. Întrebarea adresată Curții privea, printre altele, interpretarea articolului 13 din Directiva 2008/115 coroborat cu articolul 47 din cartă, în vederea stabilirii „caracteristicil[or] căii de atac care trebuie să poată fi exercitată împotriva unei decizii de returnare” în sensul articolului 3 punctul 4 din această directivă, respectiv un act administrativ prin care se declară ilegală șederea migrantului în cauză și prin care se impune o obligație de returnare identică celei al cărei obiect l-a făcut LM la 8 februarie 2016. Curtea a indicat că „efectivitatea căii de atac exercitate împotriva unei decizii de returnare” a cărei executare îl poate expune pe resortisantul în cauză al unei țări terțe unui risc serios de deteriorare gravă și ireversibilă a stării sale de sănătate impune ca resortisantul menționat să dispună de o cale de atac cu efect suspensiv pentru a garanta că „decizia de returnare” nu este executată înainte ca un motiv referitor la o încălcare a articolului 5 din Directiva 2008/115, interpretat în lumina articolului 19 alineatul (2) din cartă, să poată fi examinat de o autoritate competentă¹².

50. Curtea și-a precizat jurisprudența în Hotărârea Gnandi¹³, reiterând obligația ca, în anumite situații, să fie prevăzută o cale de atac suspensivă de plin drept împotriva deciziei de returnare, dar și adăugând că acest lucru „este valabil, *a fortiori*, în ceea ce privește o eventuală decizie de îndepărtare în sensul articolului 8 alineatul (3) din [Directiva 2008/115]”. Din motivarea hotărârii menționate reiese că adoptarea unei decizii de îndepărtare este considerată o situație incertă și suplimentară, cu privire la care poate fi recunoscut un efect suspensiv de plin drept în favoarea căii de atac introduse de resortisantul în cauză al unei țări terțe.

51. Această abordare se explică prin faptul, pe de o parte, că, potrivit articolului 8 alineatul (3) din Directiva 2008/115, adoptarea unei decizii de îndepărtare are un caracter ipotetic, spre deosebire de decizia de returnare prevăzută la articolul 6 alineatul (1) din această directivă, și, pe de altă parte, că această din urmă decizie poate conduce, ca atare, având în vedere natura sa juridică, astfel cum este definită la articolul 3 alineatul (4) din directiva menționată, la îndepărtarea resortisantului în cauză al unei țări terțe. Articolul 13 alineatul (1) din Directiva 2008/115 acordă resortisantului menționat dreptul la o cale de atac efectivă pentru a ataca deciziile legate de returnare, la rândul lor definite la articolul 12 alineatul (1) din această directivă ca fiind decizii de returnare și, „în cazul în care sunt emise”, deciziile privind interdicția de intrare, precum și deciziile de îndepărtare.

¹¹ A se vedea punctul 65 din observații.

¹² A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 50).

¹³ Hotărârea din 19 iunie 2018, Gnandi (C-181/16, EU:C:2018:465, punctul 56).

52. Trebuie subliniat că garanția efectivității căii de atac, prevăzută la articolul 13, menționat anterior, interpretat în lumina articolului 47 din cartă, implică, prin definiție, adoptarea unui act care poate fi dedus judecății unei instanțe în vederea contestării legalității sale. Or, din coroborarea articolului 6, a articolului 8, a articolului 12 alineatul (1) și a articolului 13 alineatul (1) din Directiva 2008/115 rezultă că acest act poate să nu fie constituit numai de decizia de returnare.

53. Reiese, astfel, că argumentația guvernului belgian, potrivit căreia, în temeiul dreptului Uniunii, o cale de atac suspensivă de plin drept trebuie oferită numai începând din momentul în care îndepărtarea este iminentă, iar nu imediat ce este adoptată decizia de returnare, nu respectă economia generală a Directivei 2008/115 și trebuie, în consecință, să fie respinsă.

b) Cu privire la cadrul juridic de analiză

54. Deși instanța de trimitere invită Curtea să ia în considerare dreptul la respectarea vieții de familie, astfel cum rezultă acesta din articolul 7 din cartă și din articolul 8 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „CEDO”), trebuie arătat că Comisia se referă la un cu totul alt temei juridic pentru a constata necesitatea recunoașterii unui efect suspensiv de plin drept căii de atac introduse de reclamantul principal.

55. Aceasta propune în esență punerea în aplicare a unui raționament prin analogie cu jurisprudența Curții referitoare la acordarea în favoarea unui resortisant al unei țări terțe, în temeiul articolelor 20 și 21 TFUE, a unui drept de ședere derivat pe teritoriul Uniunii, pentru a nu priva de orice efect util dreptul de ședere al unui copil minor care beneficiază de statutul de cetățean al Uniunii Europene, în cazul îndepărtării acestui resortisant, părinte al copilului. Ar fi necesar, în consecință, să se recunoască în privința acțiunii introduse de reclamantul principal un efect suspensiv, pentru a nu priva de efect util suspendarea executării deciziei de returnare de care beneficiază fiica sa, în conformitate cu Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453).

56. Curtea a considerat, astfel, că trebuie acordat un drept de ședere unui resortisant al unei țări terțe, membru al familiei cetățeanului menționat, în caz contrar existând riscul de a nu se respecta efectul util al cetățeniei Uniunii în situația în care, drept consecință a unui astfel de refuz, acel cetățean ar fi obligat, în fond, să părăsească teritoriul Uniunii considerat în ansamblu, împiedicându-l astfel să beneficieze în mod efectiv de substanța drepturilor pe care le conferă acest statut. Aceasta a precizat în mod clar că finalitatea și justificarea respectivelor drepturi derivate, care nu sunt drepturi proprii resortisanților menționați, se întemeiază pe constatarea că refuzul recunoașterii lor este de natură să aducă atingere printre altele libertății de circulație a cetățeanului Uniunii¹⁴.

57. Reiese, astfel, că jurisprudența invocată de Comisie se înscrie într-un context juridic și factual net diferit de prezenta cauză, astfel cum recunoaște însăși Comisia, care este caracterizată prin faptul că reclamantul din litigiul principal și fiica sa sunt, ambii, resortisanți ai unei țări terțe aflați în situație de ședere ilegală și care fac obiectul unei decizii de returnare, ceea ce considerăm că se opune unei simple aplicări prin analogie a acestei jurisprudențe.

¹⁴ Hotărârea din 8 mai 2018, K. A. și alții (Reîntregirea familiei în Belgia) (C-82/16, EU:C:2018:308, punctele 50 și 51 și jurisprudența citată).

58. Arătăm totuși că noțiunile de „protecție a vieții de familie”, dar și de „interes superior al copilului” sunt utilizate în mod explicit de Curte ca parametri de interpretare a diferitor norme de drept al Uniunii din dreptul primar sau secundar ce pot întemeia acordarea unui drept de ședere derivat pe teritoriul Uniunii în beneficiul unui resortisant al unei țări terțe sau care pot garanta efectivitatea dreptului resortisanților unor țări terțe care locuiesc în mod legal pe teritoriul statelor membre la reîntregirea familiei¹⁵.

59. Aceste considerații specifice ale Curții referitoare la articolul 7 din cartă coroborat cu articolul 24 din aceasta pot, în schimb, să fie transpuse în cadrul prezentei cauze în scopul stabilirii unui temei juridic pentru recunoașterea unui efect suspensiv de plin drept căii de atac introduse de reclamantul din litigiul principal, tată al unui copil grav bolnav, împotriva deciziei de returnare care îl vizează.

c) Cu privire la recunoașterea unui efect suspensiv în temeiul respectării vieții de familie

60. În ceea ce privește caracteristicile căii de atac care trebuie să poată fi exercitată împotriva unei decizii de returnare precum cea în discuție în litigiul principal, reiese din articolul 13 alineatul (1) din Directiva 2008/115 coroborat cu articolul 12 alineatul (1) din aceasta¹⁶ că un resortisant al unei țări terțe trebuie să dispună de o cale de atac efectivă împotriva unei decizii de returnare adoptate împotriva sa¹⁷.

61. Articolul 13 alineatul (2) din această directivă prevede, la rândul său, că autoritatea sau organul competent să statueze cu privire la această cale de atac poate suspenda temporar executarea deciziei de returnare atacate, cu excepția cazului în care o suspendare temporară este deja aplicabilă în temeiul legislației naționale. Rezultă că directiva menționată nu impune ca respectiva cale de atac prevăzută la articolul 13 alineatul (1) din aceasta să aibă în mod necesar un efect suspensiv¹⁸.

62. Trebuie totuși subliniat că interpretarea dispozițiilor Directivei 2008/115 trebuie efectuată, astfel cum amintește considerentul (2) al acesteia, cu respectarea deplină a drepturilor fundamentale și a demnității persoanelor în cauză¹⁹.

63. Caracteristicile căii de atac prevăzute la articolul 13 alineatul (1) din Directiva 2008/115 trebuie, prin urmare, să fie determinate în conformitate cu, pe de o parte, articolul 47 din cartă, care constituie o reafirmare a principiului protecției jurisdicționale efective și potrivit căruia orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac efectivă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite la articolul menționat, și, pe de altă parte, articolul 7 din cartă, care recunoaște dreptul la respectarea vieții de familie²⁰.

64. La rândul său, articolul 7 din cartă trebuie coroborat cu obligația de a lua în considerare interesul superior al copilului, recunoscut la articolul 24 alineatul (2) din cartă menționată, și ținând seama de dreptul fundamental al unui copil la protecția și la îngrijirile necesare asigurării bunăstării sale, precum și de dreptul de a întreține cu regularitate relații personale și de a avea contacte directe cu

15 A se vedea Hotărârea din 13 septembrie 2016, Rendón Marín (C-165/14, EU:C:2016:675, punctul 66), Hotărârea din 8 mai 2018, K. A. și alții (Reîntregirea familiei în Belgia) (C-82/16, EU:C:2018:308, punctul 71), Hotărârea din 4 martie 2010, Chakroun (C-578/08, EU:C:2010:117, punctul 44), precum și Hotărârea din 6 decembrie 2012, O. și S. (C-356/11 și C-357/11, EU:C:2012:776, punctele 75-80), ultimele două referințe privind Directiva 2003/86/CE a Consiliului din 22 septembrie 2003 privind dreptul la reîntregirea familiei (JO 2003, L 251, p. 12, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 164).

16 Articolul 12 alineatul (1) din Directiva 2008/115 are următorul cuprins: „Deciziile de returnare și, în cazul în care sunt emise, deciziile privind interdicția de intrare și deciziile de îndepărtare se emit în formă scrisă și conțin motivele de fapt și de drept, precum și informații privind căile de atac posibile. Informațiile referitoare la motivele de fapt pot fi limitate în cazurile în care legislația națională permite limitarea dreptului la informare, în special pentru protejarea securității naționale, apărării, siguranței publice și pentru prevenirea, investigarea, detectarea și urmărirea penală a infracțiunilor.”

17 A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 43).

18 A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 44).

19 A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 42).

20 A se vedea în acest sens Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 45).

părinții săi, a căror respectare se confundă în mod incontestabil cu interesul superior al copilului²¹. Cerința unei interpretări a Directivei 2008/115 în lumina articolului 7 și a articolului 24 din cartă se deduce, de altfel, chiar din formularea articolului 5 literele (a) și (b) din această directivă, care impune statelor membre să țină seama în mod corespunzător, atunci când pun în aplicare directiva menționată, de interesul superior al copilului și de viața de familie²².

65. Astfel cum rezultă din Explicațiile cu privire la cartă²³, în conformitate cu articolul 52 alineatul (3) din acest act, drepturile garantate la articolul 7 din aceasta au același înțeles și aceeași întindere precum cele garantate la articolul 8 din CEDO, astfel cum a fost interpretat de jurisprudența Curții EDO²⁴.

66. În această privință, guvernul belgian arată în observațiile sale că, fiind chemată să se pronunțe cu privire la compatibilitatea regimului de excepție prevăzut pentru căile de atac introduse împotriva deciziilor de returnare la frontiera Guyanei (regiune și departament de peste mări francez) cu articolul 13 coroborat cu articolul 8 din CEDO, Curtea EDO a indicat, în Hotărârea De Souza Ribeiro împotriva Franței²⁵, că, „în ceea ce privește îndepărtările străinilor contestate în temeiul invocării unei atingeri aduse vieții private și de familie, efectivitatea nu impune ca persoanele în cauză să dispună de o cale de atac suspensivă de plin drept”. În ipoteza invocării unei atingeri aduse vieții private și de familie, criteriul efectivității nu ar impune, așadar, ca persoanele în cauză să dispună de o cale de atac suspensivă de plin drept, spre deosebire de cazurile de îndepărtări contestate în temeiul unui risc de tratamente inumane sau degradante contrare articolului 3 din CEDO²⁶.

67. Această singură referire la hotărârea în discuție a Curții EDO nu reflectă diversitatea jurisprudenței acesteia din urmă în domeniul care combină imigrarea și protecția vieții de familie²⁷. Trebuie să se constate, în plus, că împrejurările ce caracterizează cauza în care s-a pronunțat hotărârea citată anterior diferă în mod considerabil de cele din prezenta cerere de decizie preliminară, ceea ce face ca referința jurisprudențială menționată să fie lipsită de relevanță în prezentul caz. Astfel, cauza respectivă privea o persoană majoră la momentul introducerii cererii de măsuri provizorii/suspendarea măsurii de îndepărtare și a acțiunii pe fond, care locuia împreună cu familia sa în Guyana și întreținea cu membrii acesteia din urmă relații care nu indicau nicio situație specială în afara unor legături afective normale. În plus, persoana în cauză a putut să revină în Guyana la puțin timp după expulzarea sa și să obțină un permis de ședere.

21 A se vedea în acest sens Hotărârea din 6 decembrie 2012, O. și S. (C-356/11 și C-357/11, EU:C:2012:776, punctul 76), și Hotărârea din 5 octombrie 2010, McB. (C-400/10 PPU, EU:C:2010:582, punctul 60). Arătăm că textul articolului 24 alineatul (3) din cartă menționează „ambii” părinți, în măsura în care această dispoziție vizează printre altele ipoteza conflictului parental care poate conduce la o deplasare ilegală a copilului și la separarea forțată de unul dintre părinți. Rămâne faptul că textul menționat ni se pare a fi întemeiat pe considerația generală potrivit căreia echilibrul și dezvoltarea armonioasă ale copilului presupun ca acesta să crească în mediul familial, alături de părinții săi și să nu fie separat de aceștia din urmă împotriva voinței sale. Componenta esențială a vieții de familie este dreptul de a locui împreună, astfel încât relațiile de familie să se poată dezvolta normal, iar membrii unei familii să poată fi împreună [Curtea EDO, 13 iunie 1979, Marckx împotriva Belgiei, CE:ECHR:1979:0613JUD000683374, § 31, și Curtea EDO, 24 martie 1988, Olsson împotriva Suediei (nr. 1), CE:ECHR:1988:0324JUD001046583, § 59].

22 A se vedea în acest sens Hotărârea din 6 decembrie 2012, O. și S. (C-356/11 și C-357/11, EU:C:2012:776, punctul 80).

23 JO 2007, C 303, p. 17.

24 A se vedea în acest sens Hotărârea din 26 martie 2019, SM (Copil plasat sub regimul algerian al kafalah) (C-129/18, EU:C:2019:248, punctul 65), și Hotărârea din 15 noiembrie 2011, Dereci și alții (C-256/11, EU:C:2011:734, punctul 70).

25 Curtea EDO, 13 decembrie 2012, De Souza Ribeiro împotriva Franței, CE:ECHR:2012:1213JUD002268907, § 83.

26 În opinia noastră, este incontestabil că situația lui LM, cu privire la care niciun element din dosarul prezentat Curții nu permite să se considere că este grav bolnav, nu intră în domeniul de aplicare al articolului 19 alineatul (2) din cartă, potrivit căruia nimeni nu poate fi strămutat către un stat unde există un risc serios de a fi supus unor tratamente inumane sau degradante. Această dispoziție, în lumina căreia Curtea a interpretat articolul 5 din Directiva 2008/115 pentru a întemeia soluția reținută în Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453), și care este menționată de asemenea de instanța de trimitere în întrebarea preliminară, este lipsită de relevanță în speță.

27 Arătăm că Curtea EDO a declarat, printre altele, că separarea membrilor unei familii le poate cauza acestora prejudicii ireversibile, care presupun un risc de încălcare a articolului 8 din CEDO ce trebuie evitat prin indicarea unei măsuri provizorii în temeiul articolului 39 din Regulamentul Curții menționate (a se vedea Curtea EDO, 6 iulie 2010, Neulinger și Shuruk împotriva Elveției, și 28 iunie 2011, Nunez împotriva Norvegiei, CE:ECHR:2011:0628JUD005559709).

68. Trebuie subliniat că problematica juridică ridicată de prezenta cerere de decizie preliminară privește posibilitatea de a recunoaște un efect suspensiv deplin drept unei căi de atac îndreptate împotriva unei decizii de returnare, în sensul articolului 3 din Directiva 2008/115, ceea ce implică, în opinia noastră, aprecierea situației familiale a reclamantului din litigiul principal și a unei eventuale atingeri aduse dreptului la respectarea vieții de familie la data la care acesta din urmă a introdus calea de atac menționată.

69. Din decizia de trimitere rezultă că, la 25 martie 2016, reclamantul din litigiul principal a introdus, în nume propriu și în calitate de reprezentant legal al fiicei sale minore, atunci în vârstă de aproape 17 ani, o cale de atac împotriva deciziei de respingere a cererii de acordare a unui permis de ședere însoțită de un ordin de părăsire a teritoriului²⁸, cele două persoane în cauză având reședința în Belgia de la data de 8 aprilie 2012 și locuind împreună de la acea dată. Această situație caracterizează în mod incontestabil existența unei „vieți de familie”, astfel cum este impusă de Curtea EDO în jurisprudența sa referitoare la articolul 8 din CEDO, cu precizarea că noțiunea menționată poate include relația dintre un copil legitim sau natural și tatăl său independent de prezența sau nu în cămin a mamei și că protecția garantată de această dispoziție se extinde la toți membrii familiei²⁹.

70. În cauzele care combină viața de familie și imigrarea, referitoare, printre altele, la expulzarea străinilor, inclusiv a celor aflați în situație de ședere ilegală, Curtea EDO efectuează o evaluare comparativă a intereselor în cauză, și anume interesul personal al persoanelor respective de a-și duce viața de familie pe un anumit teritoriu și interesul general urmărit de stat, în speță controlul imigrării. Factorii luați în considerare sunt măsura în care se aduce efectiv atingere vieții de familie, întinderea legăturilor pe care persoanele respective le au în statul contractant în cauză, aspectul dacă există sau nu obstacole de nedepășit pentru ca familia să locuiască în țara de origine în cauză și aspectul dacă există elemente care privesc controlul imigrării sau considerații de ordine publică ce înclină în favoarea unei excluderi³⁰.

71. Atunci când sunt implicați copii, Curtea EDO apreciază că trebuie luat în considerare interesul lor superior. Cu privire la acest aspect specific, ea amintește că ideea potrivit căreia interesul superior al copiilor trebuie să primeze în toate deciziile care îi privesc face obiectul unui consens larg, în special în dreptul internațional. Acest interes nu este decisiv în sine, desigur, însă trebuie să i se acorde în mod cert o importanță considerabilă. Astfel, în cauzele privind reîntregirea familiei, Curtea EDO acordă o atenție deosebită situației minorilor în discuție, în special vârstei lor, situației lor din țara sau din țările în cauză și *gradului lor de dependență față de părinții lor*³¹.

72. În această privință, arătăm că aceeași noțiune de relație de dependență este utilizată de Curte pentru a întemeia un drept de ședere derivat pe teritoriul Uniunii al unui resortisant al unei țări terțe atunci când acest drept îi este deschis de un membru al familiei sale care beneficiază de statutul de cetățean al Uniunii în temeiul articolului 20 TFUE. Curtea consideră, astfel, că refuzul de a acorda un drept de ședere unui resortisant al unei țări terțe nu este de natură să pună în discuție efectul util al

28 Trebuie arătat că, ținând seama de inexistența efectului suspensiv al căii de atac îndreptate împotriva deciziei de returnare în dreptul belgian, reclamantul din litigiul principal putea face obiectul unei măsuri de îndepărtare începând cu 25 martie 2016, data expirării termenului de 30 de zile pentru plecare voluntară acordat împreună cu ordinul de părăsire a teritoriului belgian, acesta din urmă însoțind decizia de refuz de eliberare a unui permis de ședere datată 9 februarie 2016 și notificată la 25 februarie 2016. Faptul că fiica reclamantului din litigiul principal a devenit majoră la 11 aprilie 2017, respectiv în cursul procedurii de examinare a căii de atac formulate împotriva deciziei de returnare (în care, de altfel, nu fusese pronunțată o hotărâre la data deciziei de trimitere) și al procedurii referitoare la contenciosul privind ajutorul social acordat reclamantului menționat, este, în opinia noastră, lipsit de importanță.

29 Curtea EDO, 3 octombrie 2014, Jeunesse împotriva Țărilor de Jos, CE:ECHR:2014:1003JUD001273810, § 117.

30 A se vedea în special Curtea EDO, 3 octombrie 2014, Jeunesse împotriva Țărilor de Jos, CE:ECHR:2014:1003JUD001273810, § 107.

31 Curtea EDO, 3 octombrie 2014, Jeunesse împotriva Țărilor de Jos, CE:ECHR:2014:1003JUD001273810, § 109 și 118.

cetățeniei Uniunii decât dacă există, între acest resortisant al unei țări terțe și cetățeanul Uniunii, membru al familiei sale, o astfel de relație de dependență încât ar determina ca acesta din urmă să fie constrâns să însoțească resortisantul unei țări terțe în cauză și să părăsească teritoriul Uniunii în ansamblul său³².

73. În cadrul acestei aprecieri, autoritățile competente trebuie să țină seama de dreptul la respectarea vieții de familie, astfel cum este prevăzut la articolul 7 din cartă, acest articol trebuind să fie coroborat cu obligația de a lua în considerare interesul superior al copilului, recunoscut la articolul 24 alineatul (2) din cartă. Constatarea unei relații de dependență trebuie să fie întemeiată pe luarea în considerare, în interesul superior al copilului în cauză, a tuturor împrejurărilor speței, în special a vârstei sale, a dezvoltării sale fizice și emoționale, a gradului relației sale afective atât cu părintele cetățean al Uniunii, cât și cu părintele resortisant al unei țări terțe, precum și a riscului pe care separarea de acesta din urmă l-ar genera pentru echilibrul acestui copil. Astfel, faptul că părintele, resortisant al unei țări terțe, locuiește împreună cu copilul minor, cetățean al Uniunii, este unul dintre elementele pertinente care trebuie luate în considerare pentru a determina existența unei relații de dependență între ei, fără ca aceasta să constituie totuși o condiție necesară³³.

74. Așa cum s-a menționat anterior, aceste considerații pot fi transpuse în cadrul problematicii unei eventuale atingeri aduse dreptului la respectarea vieții de familie, apreciat în coroborare cu interesul superior al copilului, al resortisantului unei țări terțe părinte al unui copil grav bolnav, în ipoteza unei îndepărtări a resortisantului menționat.

75. În speță, considerăm că din dosarul prezentat Curții reiese o veritabilă relație de dependență între reclamantul din litigiul principal și fiica sa, aspect a cărui verificare va reveni instanței de trimitere.

76. Din decizia de trimitere reiese, în fapt, că fiica lui LM suferă, pe de o parte, de drepanocitoză majoră, patologie severă care poate conduce în orice moment la o criză dureroasă ce se poate complica și poate deveni fatală, necesitând deja mai multe spitalizări ale persoanei în cauză cu ocazia unor episoade critice, și, pe de altă parte, de o cifoză semnificativă care necesită o intervenție chirurgicală, în caz contrar existând riscul paraliziei. Această situație l-a determinat pe reclamantul din litigiul principal să părăsească Congo însoțit de fiica sa și să adreseze autorităților belgiene competente, la 20 august 2012, o cerere de acordare a unui permis de ședere motivat de starea de sănătate a acesteia.

77. Întrucât celula familială este compusă numai din reclamant și din fiica sa, cel dintâi reprezenta, la momentul introducerii căii de atac, și continuă să reprezinte o prezență fizică indispensabilă pentru a o însoți pe aceasta în cursul diferitelor sale spitalizări și pentru a respecta tratamentul medical, precum și un sprijin afectiv pentru a-și ajuta fiica din punct de vedere psihic să depășească diferitele încercări prin care trece ca urmare a afecțiunilor de care suferă. Este important de subliniat că corpul medical a indicat în mod clar că fiica reclamantului din litigiul principal „are nevoie să fie însoțită de un părinte care să locuiască cu ea în mod definitiv, din cauza stării sale de sănătate (crize drepanocitare recidivante)”.

78. Într-un astfel de context, îndepărtarea resortisantului țării terțe în cauză, tată al unui copil grav bolnav care beneficiază de efectul suspensiv de plin drept al căii de atac introduse împotriva deciziei de returnare, a cărei executare ar putea să îl expună unui risc serios de deteriorare gravă și ireversibilă a stării sale de sănătate, este de natură să aducă atingere, în mod grav și ireparabil, protecției vieții de familie consacrate la articolul 7 din cartă coroborată cu obligația de a lua în considerare interesul superior al copilului, recunoscut la articolul 24 alineatul (2) din cartă. Returnarea forțată a lui LM în Congo ar duce la privarea fiicei sale, care suferă de boli grave, de prezența sa lângă aceasta,

32 Hotărârea din 8 mai 2018, K. A. și alții (Reintegrarea familiei în Belgia) (C-82/16, EU:C:2018:308, punctul 52).

33 Hotărârea din 8 mai 2018, K. A. și alții (Reintegrarea familiei în Belgia) (C-82/16, EU:C:2018:308, punctele 71-73).

considerată totuși indispensabilă de corpul medical, cu încălcarea dreptului fundamental al unui copil la protecția și la îngrijirile necesare asigurării bunăstării sale, precum și a dreptului de a întreține cu regularitate relații personale și contacte directe cu părinții săi, enunțate la alineatele (1) și (3) ale aceluiași articol 24.

79. Efectivitatea căii de atac exercitate împotriva unei decizii de returnare a cărei executare poate conduce la situația descrisă mai sus impune, în aceste condiții, ca resortisantul țării terțe să dispună de o cale de atac cu efect suspensiv, pentru a garanta că decizia de returnare nu este executată înainte ca un motiv referitor la o încălcare a articolului 5 din Directiva 2008/115, interpretat în lumina articolelor 7 și 24 din cartă, să poată fi examinat de o autoritate competentă³⁴. Acest lucru este valabil, *a fortiori*, în ceea ce privește o eventuală decizie de îndepărtare în sensul articolului 8 alineatul (3) din această directivă³⁵.

80. O interpretare contrară ar conduce, în opinia noastră, la încălcarea drepturilor fundamentale enunțate de dispozițiile menționate ale cartei, căreia articolul 6 alineatul (1) TUE îi recunoaște aceeași valoare juridică cu cea a tratatelor și a cărei respectare este asigurată de Curte. Trebuie amintit că statele membre au obligația nu numai de a interpreta dreptul lor național într-un mod conform cu dreptul Uniunii, ci și de a se asigura că nu se întemeiază pe o interpretare a unui text de drept derivat care ar intra în conflict cu drepturile fundamentale protejate de ordinea juridică a Uniunii³⁶.

81. Observăm, în plus, că aceeași concluzie s-ar impune, în opinia noastră, în cazul luării în considerare a faptului că, la 11 aprilie 2017, fiica reclamantului a devenit majoră și a analizei care trebuie efectuată în aprecierea existenței unei relații de familie între un părinte și un copil adult.

82. Trebuie arătat că, în ceea ce privește jurisprudența Curții EDO în materie de imigrare, aceasta din urmă a admis într-un anumit număr de cauze privind adulți tineri care nu își întemeiaseră încă propria familie că legăturile lor cu părinții și cu alți membri apropiați ai familiei lor erau de asemenea considerate „viață de familie”³⁷. Această instanță a indicat că nu există o „viață de familie” între părinți și copiii adulți, cu excepția situației în care s-ar dovedi existența unor elemente suplimentare de dependență, altele decât legăturile afective normale³⁸.

83. În cadrul aprecierii sale, amintite anterior, cu privire la existența unei relații stabile ca o condiție a recunoașterii unui drept de ședere derivat în temeiul articolului 20 TFUE în favoarea resortisanților țărilor terțe, Curtea efectuează de asemenea o distincție între minori și persoanele adulte, care sunt, în principiu, capabile să ducă o existență independentă de membrii familiei lor. În consecință, Curtea consideră că recunoașterea, între doi adulți, membri ai aceleiași familii, a unei relații de dependență de natură să creeze un astfel de drept nu poate fi concepută decât în cazuri excepționale, în care, având în vedere ansamblul împrejurărilor relevante, persoana respectivă nu ar putea, în niciun mod, să fie separată de membrul de familie de care depinde³⁹.

34 A se vedea în acest sens Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 50).

35 Hotărârea din 19 iunie 2018, Gnandi (C-181/16, EU:C:2018:465, punctul 56).

36 A se vedea în acest sens Hotărârea din 6 decembrie 2012, O. și S. (C-356/11 și C-357/11, EU:C:2012:776, punctele 77 și 78).

37 Curtea EDO, 23 iunie 2008, Maslov împotriva Austriei, CE:ECHR:2008:0623JUD000163803, § 62 și jurisprudența citată.

38 Curtea EDO, 30 iunie 2015, A.S împotriva Elveției, CE:ECHR:2015:0630JUD0003935013, § 49, și 23 octombrie 2018, Levakovic împotriva Danemarcei, CE:ECHR:2018:1023JUD000784114, § 35 și 44.

39 Hotărârea din 8 mai 2018, K. A. și alții (Reintegrarea familiei în Belgia) (C-82/16, EU:C:2018:308, punctul 65).

84. Apreciem că și în acest caz considerațiile de mai sus pot fi transpuse în cadrul prezentei cauze și că dosarul prezentat Curții permite să se considere că ne aflăm în prezența unei situații excepționale. Constatările factuale privind situația medicală a fiicei reclamantului din litigiul principal și consecințele acesteia asupra naturii relației dintre aceste două persoane ne conduc la a constata realitatea atât a unei vieți de familie demne de protecție, relațiile în discuție depășind legăturile afective normale, cât și a unei asemenea relații de dependență încât copilul adult nu ar putea, în niciun mod, să fie separat de tatăl său de care depinde, potrivit chiar concluziilor corpului medical.

2. Cu privire la acoperirea nevoilor de bază ale părintelui unui copil grav bolnav în așteptarea îndepărtării

85. Este cert că, pentru a evita un vid juridic în privința acestor persoane, Comisia propusese inițial să fie furnizat un nivel minim de condiții de ședere pentru resortisanții țărilor terțe aflați în situație de ședere ilegală în așteptarea îndepărtării, făcând referire la o serie de condiții care depășesc simplele îngrijiri medicale de urgență și nevoi de bază, enunțate deja în Directiva 2003/9/CE a Consiliului din 27 ianuarie 2003 de stabilire a standardelor minime pentru primirea solicitanților de azil în statele membre⁴⁰.

86. Trebuie să se constate că textul final al Directivei 2008/115 nu mai face referire la Directiva 2003/9, ca urmare a preocupărilor exprimate în cursul procesului legislativ cu privire la faptul că referirea menționată ar putea să fie percepută ca „surclasând” situația migranților aflați în situație de ședere ilegală și, prin urmare, să transmită un mesaj politic inadecvat. Articolul 14 alineatul (1) din Directiva 2008/115 se limitează să menționeze că „statele membre garantează că [anumite] principii sunt luate în considerare, în măsura posibilului”, în timp ce considerentul (12) al acestei directive subliniază că condițiile de bază de subzistență ale migranților în așteptarea îndepărtării „ar trebui definite în conformitate cu legislația națională”.

87. Efectuând o interpretare dinamică a articolului 9 coroborat cu articolul 14 din Directiva 2008/115, cu luarea în considerare a economiei generale a acesteia din urmă, Curtea a recunoscut, mai întâi, în Hotărârea Abdida⁴¹ un domeniu larg de aplicare a articolului 9 alineatul (1) litera (b) din această directivă, care prevede amânarea îndepărtării pe durata acordării unui efect suspensiv în conformitate cu articolul 13 alineatul (2) din directiva menționată, considerând că prima dispoziție citată trebuie să acopere „toate situațiile” în care un stat membru este obligat să suspende executarea unei decizii de returnare ca urmare a exercitării unei căi de atac împotriva deciziei respective. Aceasta a dedus, în continuare, că statele membre sunt „obligate” să ofere unui resortisant al unei țări terțe afectat de o boală gravă care a exercitat o cale de atac împotriva unei decizii de returnare a cărei executare îl poate expune unui risc serios de deteriorare gravă și ireversibilă a stării sale de sănătate garanțiile în așteptarea returnării instituite la articolul 14 din Directiva 2008/115.

88. Curtea a precizat că, în împrejurările speciale menționate mai sus, statul membru în cauză este obligat, în temeiul articolului 14 alineatul (1) litera (b) din Directiva 2008/115, să acopere, în măsura posibilului, nevoile de bază ale unui resortisant al unei țări terțe afectat de o boală gravă în așteptarea examinării căii de atac formulate împotriva unei decizii de returnare, atunci când acest resortisant nu dispune de mijloace pentru a face față nevoilor sale, motivarea acestei obligații fiind aceea de a garanta un efect real acordării îngrijirii medicale de urgență și a tratamentului de bază al bolii prevăzute la articolul menționat anterior⁴².

40 JO 2003, L 31, p. 18, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 48.

41 A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctele 54-58).

42 A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctele 59 și 60).

89. Reiese astfel că, la finalul unui raționament deductiv întemeiat pe dispozițiile articolelor 9 și 14 din Directiva 2008/115, Curtea a considerat că recunoașterea efectului suspensiv de plin drept în privința căii de atac îndreptate împotriva deciziei de returnare are drept consecință obligatorie acordarea în favoarea autorului acesteia a beneficiului garanțiilor privind returnarea, acoperirea nevoilor de bază fiind necesară pentru a nu lipsi de efect real garanția specifică referitoare la starea de sănătate degradată a migrantului în cauză.

90. În acest context, considerăm că recunoașterea prealabilă a unui efect suspensiv de plin drept căii de atac introduse de reclamantul din litigiul principal împotriva deciziei de returnare care îl vizează conduce în mod necesar la concluzia că statul membru în cauză este obligat să ofere persoanei în cauză garanțiile în așteptarea returnării instituite la articolul 14 din Directiva 2008/115⁴³. În ceea ce privește acoperirea de către statul membru în cauză, în măsura posibilului, a nevoilor de bază ale lui LM, trebuie ridicată problema dacă logica pe care s-a întemeiat Curtea pentru a impune acoperirea menționată în favoarea unei persoane grav bolnave poate fi aplicată în cazul părintelui de care depinde aceasta din urmă.

91. În această privință, în lista principiilor prevăzute la articolul 14 alineatul (1) din Directiva 2008/115 figurează menținerea unității familiale cu membrii familiei prezenți pe teritoriu, precum și luarea în considerare a nevoilor speciale ale persoanelor vulnerabile, a căror punere în aplicare generează de asemenea, în opinia noastră, o necesitate concomitentă de acoperire a nevoilor de bază ale reclamantului din litigiul principal.

92. Independent de faptul că la 11 aprilie 2017 fiica reclamantului din litigiul principal a devenit majoră, considerăm, astfel, că situația medicală deosebit de gravă a acesteia și existența corelativă a unei relații de dependență față de tatăl său sunt de natură să justifice concluzia potrivit căreia atât menținerea unității familiale cu membrii familiei prezenți pe teritoriu, cât și luarea în considerare a nevoilor speciale ale persoanelor vulnerabile, categorie din care face parte copilul grav bolnav, ar putea fi lipsite de efect real în cazul în care nu ar fi însoțite de acoperirea nevoilor de bază ale reclamantului menționat, astfel încât acesta să poată dispune de hrană, de îmbrăcăminte și de locuință⁴⁴.

93. Cum pot fi, astfel, concepute în practică menținerea unei unități familiale și luarea în considerare a nevoilor speciale ale unui copil aflat într-o situație de dependență rezultată dintr-o boală gravă dacă situația materială a unuia dintre singurii doi membri ai acestei unități, care ar trebui să furnizeze zilnic un sprijin indispensabil acestei persoane, nu este luată în considerare în niciun mod? Cu alte cuvinte, satisfacerea nevoilor elementare ale reclamantului din litigiul principal constituie o formă de cerință prealabilă punerii în aplicare efective a garanțiilor în așteptarea îndepărtării prevăzute la articolul 14 alineatul (1) literele (a) și (d) din Directiva 2008/115, care trebuie interpretat în lumina articolului 7 din cartă.

94. În plus, reiterând în mod direct același raționament precum cel urmat în Hotărârea din 18 decembrie 2014, *Abdida* (C-562/13, EU:C:2014:2453), este necesar să se considere, în opinia noastră, că asigurarea îngrijirii medicale de urgență și a tratamentului de bază al bolii, prevăzută la articolul 14 alineatul (1) litera (b) din Directiva 2008/115 și de care beneficiază fiica grav bolnavă a reclamantului din litigiul principal pe perioada suspendării îndepărtării în urma exercitării unei căi de

⁴³ A se vedea în acest sens Hotărârea din 18 decembrie 2014, *Abdida* (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 58).

⁴⁴ Nevoile de bază medicale sunt luate în considerare la articolul 14 alineatul (1) litera (b) din Directiva 2008/115.

atac prevăzute cu efect suspensiv împotriva deciziei de returnare, ar putea fi lipsită de efect real în cazul în care nu ar fi însoțită de acoperirea nevoilor de bază ale tatălui ei, resortisant al unei țări terțe care beneficiază de aceeași suspendare și a cărui prezență alături de fiica sa a fost considerată indispensabilă din motive medicale⁴⁵.

95. Trebuie subliniat totuși că, în ceea ce privește obligația de acoperire de către statele membre a nevoilor de bază ale resortisantului unei țări terțe aflat în situație de ședere ilegală și în așteptarea îndepărtării, Curtea a atenuat în două rânduri această obligație în hotărârea menționată anterior.

96. În primul rând, această acoperire este condiționată de constatarea incapacității migrantului în cauză de a face singur față nevoilor sale⁴⁶, aspect a cărui verificare revine instanței de trimitere în prezentul caz, Curtea putând totuși furniza indicații cu privire la elementele care trebuie luate în considerare în cadrul unei astfel de examinări.

97. Problema esențială este, în mod evident, aceea dacă persoana în cauză mai dispune de o sursă de venituri, din decizia de trimitere rezultând că ar trebui dedus un răspuns negativ. Astfel, este cert că, începând cu 11 aprilie 2017, reclamantul din litigiul principal nu mai beneficiază de ajutorul social financiar echivalent cu venitul de integrare calculat la nivelul acordat persoanelor care locuiesc cu un copil minor aflat în întreținerea lor și că ajutorul social acordat persoanei în cauză se limitează, de la această dată, la asistența medicală de urgență.

98. Trebuie să se verifice de asemenea posibilitatea de acces a reclamantului din litigiul principal la piața legală a muncii pe teritoriul belgian. În această privință, deși articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2009/52/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 iunie 2009 de stabilire a standardelor minime privind sancțiunile și măsurile la adresa angajatorilor de resortisanți din țări terțe aflați în situație de ședere ilegală⁴⁷ prevede că statele membre interzic angajarea de resortisanți din țări terțe aflați în situație de ședere ilegală, alineatul (3) al articolului menționat prevede că un „stat membru poate hotărî să nu aplice interdicția menționată la alineatul (1) resortisanților din țări terțe aflați în situație de ședere ilegală a căror îndepărtare a fost amânată și care au drept de muncă în temeiul legislației naționale”⁴⁸. În plus, problema accesului reclamantului din litigiul principal la un loc de muncă nu se limitează la dimensiunea sa juridică, ci trebuie apreciată *in concreto*, având în vedere calitatea de îngrijitor al persoanei în cauză și disponibilitatea pe care această situație o impune.

99. A doua atenuare corespunde indicației explicite a Curții potrivit căreia revine statelor membre sarcina de a stabili forma în care vor fi acoperite nevoile de bază ale resortisantului în cauză al unei țări terțe⁴⁹.

⁴⁵ Din considerente de exhaustivitate, precizăm că o interpretare a articolului 14 alineatul (1) din Directiva 2008/115, citit în lumina articolelor 1, 2 și 3 din cartă, care consacră respectarea demnității umane și drepturile la viață și la integritate ale persoanei, precum și a articolului 4 din cartă, referitor la interzicerea tratamentelor inumane sau degradante, ar putea constitui de asemenea temeiul obligației de acoperire a nevoilor de bază ale reclamantului principal de către statul membru în cauză. Această ipoteză a fost expusă în mod corect de avocatul general Bot în Concluziile sale prezentate în cauza Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2167, punctele 147, 148, 154 și 155), la care se face trimitere având în vedere deplina concordanță de opinie cu privire la acest aspect.

⁴⁶ A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 59).

⁴⁷ JO 2009, L 168, p. 24.

⁴⁸ În decizia de trimitere (pagina 22) se menționează că, deși deține o diplomă și beneficiază de o experiență profesională considerabilă, LM, care este încă la vârsta la care poate lucra, este exclus de pe piața muncii ca urmare a situației sale actuale de ilegalitate a șederii, fără alte precizări. Această mențiune nu ia în considerare, prin definiție, faptul că îndepărtarea lui LM trebuie amânată în urma efectului suspensiv al căii sale de atac.

⁴⁹ A se vedea Hotărârea din 18 decembrie 2014, Abdida (C-562/13, EU:C:2014:2453, punctul 61).

100. Această precizare reamintește marja de apreciere lăsată statelor membre de Directiva 2008/115 cu privire la nevoile de bază ale migranților în așteptarea îndepărtării, cel puțin în ceea ce privește modul în care pot fi satisfăcute nevoile menționate. Este necesar să se deducă, în opinia noastră, că concluzia potrivit căreia statul membru în cauză este obligat să acopere, în măsura posibilului, nevoile de bază ale reclamantului din litigiul principal, presupunând că acesta se află în imposibilitatea de a face față singur nevoilor sale, nu înseamnă în mod necesar că persoana interesată trebuie să beneficieze de o alocație sub forma unei prestații în numerar, precum cea solicitată în fața instanței de trimitere.

101. Arătăm, în această privință, că guvernul belgian menționează în observațiile sale că fiica reclamantului din litigiul principal primește un ajutor social adaptat, al cărui nivel ia în considerare prezența părintelui său alături de ea. Decizia de trimitere ne informează că tânăra primește, de la data majoratului, un ajutor social la nivelul „persoanelor singure” din venitul de integrare, majorat cu prestațiile familiale pe care le poate solicita din cauza handicapului său.

102. Revine instanței de trimitere sarcina de a aprecia dacă, în aceste împrejurări, acoperirea nevoilor de bază ale reclamantului din litigiul principal, care locuiește împreună cu fiica sa, este efectivă, permițând astfel, în cazul unui răspuns afirmativ, să se constate conformitatea legislației belgiene cu dreptul Uniunii⁵⁰.

V. Concluzie

103. În lumina considerațiilor care precedă, propunem Curții să răspundă *cour du travail de Liège* (Curtea pentru Litigii de Muncă din Liège, Belgia) după cum urmează:

„Articolele 5 și 13 din Directiva 2008/115/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 decembrie 2008 privind standardele și procedurile comune aplicabile în statele membre pentru returnarea resortisanților țărilor terțe aflați în situație de ședere ilegală coroborate cu articolele 7, 24 și 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, precum și articolul 9 și articolul 14 alineatul (1) litera (b) din această directivă coroborate cu articolele 7 și 24 din cartă menționată trebuie interpretate în sensul că se opun unei legislații naționale:

- care nu conferă efect suspensiv unei căi de atac exercitate împotriva unei decizii de returnare și/sau de îndepărtare de către un resortisant al unei țări terțe, părinte al unui copil care suferă de o boală gravă și care beneficiază de efectul suspensiv de plin drept al căii de atac introduse împotriva deciziei menționate anterior care îl vizează, a cărei executare ar putea să îl expună unui risc serios de deteriorare gravă și ireversibilă a stării sale de sănătate, atunci când există o relație de dependență între părinte și copilul său minor sau major, și
- care nu prevede acoperirea, în măsura posibilului, a nevoilor de bază ale resortisantului unei țări terțe menționat, pentru a garanta că sunt asigurate efectiv, pe de o parte, menținerea unității familiale cu membrii familiei prezenți pe teritoriu, precum și luarea în considerare a nevoilor speciale ale persoanelor vulnerabile și, pe de altă parte, îngrijirea medicală de urgență și tratamentul de bază al bolilor de care suferă copilul minor sau major al resortisantului menționat, în perioada în care statul membru este obligat să amâne îndepărtarea aceluiași resortisant al unei țări terțe ca urmare a exercitării căii de atac în discuție, sub rezerva posibilității resortisantului menționat de a face față singur nevoilor sale.”

⁵⁰ Observăm, în sfârșit, că instanța de trimitere a menționat, în întrebarea preliminară, articolul 12 din cartă, citarea provenind în mod evident dintr-o eroare materială, astfel cum demonstrează lectura paginii 25 din decizia de trimitere, care face în mod clar referire la interzicerea oricărei discriminări pe motive de vârstă, prevăzută la articolul 21 din cartă. Trebuie să se constate, în orice caz, că instanța de trimitere nu a furnizat nicio indicație care să permită să fie avut în vedere, în speță, un tratament diferit al unor situații comparabile din punct de vedere obiectiv.